

Ilona Kulak

Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki
Katedra Lingwistyki Kulturowej i Socjolingwistyki, Kraków
ORCID: 0000-0002-4229-6087; e-mail: ilona.kulak@uj.edu.pl

Spiskie pogranicza i kontakty językowe. Historia, stan, perspektywy badawcze

Abstrakt: Polski Spisz stanowi przykład regionu pogranicza, który wielokrotnie zmieniał przynależność państwową. Przez wiele stuleci pozostawał w kręgu oddziaływania węgierskich i słowackich systemów politycznych. Jego kultura nosi również ślady wpływów niemieckich czy wołoskich. Historyczne uwarunkowania, a także procesy migracyjne i globalizacyjne sprawiły, że wspomniany region stał się miejscem zetknięcia się i współegzystowania na przestrzeni czasów różnych kodów werbalnych, zarówno na poziomie ogólnonarodowym, jak i lokalnym. Kwestię tę rozważa się na podstawie materiału wyekscerpowanego z *Korpusu Spiskiego* – bazy tekstów i nagrań gwarowych. Na marginesie opisu wyodrębnionych opozycji lingwalnych oraz typów komunikacji międzyjęzykowej zarysowano nowe perspektywy badawcze.

Słowa kluczowe: polski Spisz, pogranicza językowe, kontakty językowe, perspektywy badawcze, dialektologia.

Abstract: Linguistic borderlands and contacts of the Polish Spisz region. History, current research state, new prospects. The Polish region of Spisz is an example of a border region that has changed its nationality many times. For many centuries it remained under the control of the Hungarian and Slovak political systems. Its culture also bears traces of German and Walachian influences. Historical conditions, as well as processes of migration and globalisation, have made the region a place where different language codes have come into contact and coexisted over time, both at the national and local level. This issue is explored using material from the *Korpus Spiski* – a database of texts and dialect recordings. The description of specified linguistic oppositions and types of interlingual communication has opened up new research perspectives.

Keywords: Polish Spisz region, linguistic borderlands, linguistic contacts, new prospects, dialectology.

Wprowadzenie

Spisz, choć od strony północno-zachodniej graniczy z Podhalem – najpopularniejszym turystycznym obszarem górskim, wciąż pozostaje mało znany. Osoby nieinteresujące się geografią, historią, etnografią, dialektologią czy z rzadka podróżujące często nie orientują się, jakie jest położenie wspomnianego regionu. Jeszcze niższa bywa

świadomość tego, że jego mniejsza część znajduje się po stronie polskiej, większa – słowackiej¹. Wypada zatem i tutaj przybliżyć kilka ważniejszych faktów. Spisz to zajmująca około 3700 km² kraina historyczna położona w Karpatach Zachodnich, sąsiadująca z wymienionym już Podhalem oraz – na wschodzie, południu i południowym zachodzie – z regionami słowackimi (kolejno: Szaryszem, Abovem, Gemerem, Liptowem). Polska część – stanowiąca pole zainteresowania autorki – obejmuje jedynie około 195 km², a jej geograficzne krańce wyznaczają rzeka Białka – od zachodu, granica państwowa ze Słowacją – od południa i południowego wschodu, rzeka Dunajec – od północy i północnego wschodu (Biały 1987, 7–8). W tym obrębie mieści się 15 wsi przynależących do trzech gmin: Nowy Targ (Dursztyn, Krempachy, Nowa Biała), Łapsze Niżne (Falsztyn, Frydman, Kacwin, Łapszanka, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Niedzica, Niedzica-Zamek, Trybsz) i Bukowina Tatrzańska (Czarna Góra, Jurgów, Rzepiska).

Polski Spisz to niewątpliwie region pogranicza, a więc obszar, który zamieszkują przedstawiciele dwóch lub więcej zbiorowości traktowanych w społecznej świadomości jako odrębne (Sadowski 2008, 18). Przywołany termin rozumie się szeroko, nie tylko w sensie terytorialnym (przestrzennym), lecz przede wszystkim kulturowym (por. Pelcowa 2019, 263–264). Granice na ziemiach spiskich mogą mieć bowiem wiele wymiarów, m.in. narodowy (np. opozycja Polacy – Słowacy), etniczny (Spiszacy – Podhalanie), religijny (katolicyzm – protestantyzm), społeczny (miejskość – wiejskość), temporalny (przeszłość – teraźniejszość). Niezwykle istotny jest również wymiar lingwalny, toteż cel artykułu stanowi próba opisu pograniczy i kontaktów językowych w rzeczonym regionie. Przyjęto, że pogranicze językowe to, jak pisze Elżbieta Smułkowa (2002b, 425), strefa przestrzenna „bezpośredniego zetknięcia się i przenikania języków i gwar różnych narodów i/lub grup etnicznych, bądź sąsiadujących ze sobą, bądź żyjących na tym samym terytorium”². Konsekwencjami tego zetknięcia są, co oczywiste, interferencje, zapożyczenia czy „ustalenie się prestiżowej i funkcjonalnej hierarchii języków pozostających ze sobą w kontakcie” (Wolnicz-Pawłowska 1998, 398). W pracy rozgraniczono zakresy pojęciowe terminów *pogranicze językowe* oraz *kontakt językowy* – bezpośrednia lub pośrednia interakcja między językami (Smułkowa 2002a, 483).

Kwestię współegzystowania różnych kodów werbalnych na przestrzeli wieków na ziemi spiskiej (po stronie polskiej) rozważono na podstawie materiału wyekscerpowanego z *Korpusu Spiskiego*³ – bazy tekstów i nagrań gwarowych⁴. W pierwszej kolejności

¹ Stwierdzenie wynika z doświadczeń autorki.

² Por. definicję Ewy Wolnicz-Pawłowskiej (1998, 397): „obszar geograficzno-kulturowy wzdłuż granicy językowej, na którym większość mieszkańców (lub określona grupa ludzi) wchodzi stale w kontakt językowy z językiem sąsiednim”. Granica językowa to zaś „linia podziału między pewnymi wspólnotami językowymi”, która może, choć nie musi „pokrywać się z innymi granicami: etnicznymi, politycznymi, administracyjnymi itp.” (Wolnicz-Pawłowska 1998, 397).

³ W artykule omówiono pogranicza, które dostrzegają mieszkańcy regionu.

⁴ *Korpus Spiski* powstał w ramach projektu *Język mieszkańców Spisza. Korpus tekstów i nagrań gwarowych*, realizowanego w latach 2015–2019 w Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk pod kierunkiem Heleny Grocholi-Szczepanek. W bazie jest dostępnych około 250 godzin plików dźwiękowych z transkrypcjami. Materiał językowy pozyskano podczas indywidualnych oraz grupowych wywiadów z mieszkańcami wszystkich 15 wsi polskiego Spisza. Więcej informacji m.in. w: Grochola-Szczepanek, Górski, von Waldenfels, Woźniak 2019.

omówiono pogranicza zewnątrzjęzykowe oraz kontakty międzyjęzykowe. Podjęto także próbę charakterystyki współczesnej komunikacji międzyjęzykowej mieszkańców regionu. Następnie rozpatrzono pogranicza wewnątrzjęzykowe, a zatem pogranicze gwara – język ogólny (w powiązaniu z opozycją język starszego pokolenia – język młodszego pokolenia) oraz pogranicze gwara spiska – gwara podhalańska. Na marginesie zarysowano ponadto stan badań (por. Bubak 1983) i wytyczono nowe perspektywy badawcze.

Podczas przeszukiwania *Korpusu* korzystano z różnego typu kwerend prostych lub złożonych, a słowami-kluczami były wyrazy bądź sekwencje mogące się pojawić w spostrzeżeniach badanych na temat języka i granic, np. *język, gwara, gwarowy, po gwarze* ‘gwarą’, *Słowacja, Słowak, słowacki, Słowińsko* ‘Słowacja’, *słowiński* ‘słowacki’, *Polak, polski, góral, góralski, Podhale, podhalański* itp. Nie brano pod uwagę takich parametrów, jak wiek, płeć czy też wykształcenie informatora, uznając je za niekonieczne w związku z obranym celem pracy. Posiłkowano się także dodanym do *Korpusu* słownikiem wyrazów dyferencyjnych, w którym oprócz definicji pojawiają się objaśnienia etymologiczne, przydatne do badania wpływów obcych systemów na gwarę spiską. Należy ponadto zaznaczyć, że w artykule przytacza się transkrypcje z poziomu ogólnego⁵ w takiej formie, w jakiej istnieją w *Korpusie*, tj. bez użycia znaków interpunkcyjnych.

Pogranicza zewnątrzjęzykowe i kontakty międzyjęzykowe

Obecnie strefę bezpośredniego przenikania się języków narodowych⁶ na Spiszu stanowi pogranicze polsko-słowackie. Ta linia podziału między dwoma wspólnotami lingwalnymi pokrywa się z mobilną i zaistniałą w latach 20. XX wieku granicą administracyjną. Należy przypomnieć, że w roku 1919 północny kraniec Spisza przejęły wojska czechosłowackie (wcześniej region należał do Węgier; okresowo do Polski), a pięć lat później Liga Narodów zatwierdziła granicę polsko-czechosłowacką⁷. Była ona skądinąd dziełem dyplomatów aniżeli „wyrazem woli mieszkańców Spisza czy też odbiciem stosunków etnicznych, ponieważ planowany plebiscyt nie doszedł do skutku ze względu na niskie uświadomienie ludności” (Kroh 2000, 23). W roku 1938 do Polski znów przyłączono Jaworzynę z przyległymi partiami Tatr oraz Leśnicę Pienińską, natomiast z początkiem II wojny światowej cały polski Spisz ponownie zajęła Słowacja. Ziemie spiskie wróciły do Polski dopiero w roku 1945, zaś ostateczną linię międzypaństwową wytyczono w roku 1958 (Kroh 2000, 23; Krzywdą 2012, 22).

Współcześnie mieszkańcy polskich wsi spiskich posługują się przede wszystkim terytorialną odmianą polszczyzny, a ich kontakt z językiem słowackim nie jest ustawiczny. Największą styczność ze słowacczyną mieli niegdyś ludzie urodzeni w latach 20. i 30. oraz na początku lat 40. XX wieku, co wynikało z okresowej przynależności

⁵ W *Korpusie* dostępne są dwa poziomy anotacji: ogólny oraz gwarowy.

⁶ E. Wolnicz-Pawlowska (1998, 398) wyróżnia w zależności od typów kontaktów językowych polskie pogranicza językowe martwe (np. polsko-pruskie), żywe w tradycji (np. polsko-rumuńskie) oraz aktualne (np. polsko-słowackie).

⁷ Część regionu włączono wówczas do powiatu nowotarskiego.

regionu do Słowacji. Dla tego pokolenia górali spiskich język słowacki był językiem prymarnym, obowiązującym w urzędach i szkole, por. np.: „jak do szkoły ja chodził to nas uczyli wszystko po słowińsku⁸ ino język był polski jeden ale matematykę to normalnie po słowińsku wszystko” (mężczyzna, ur. 1944, Czarna Góra). Dziś najstarsza i nawet utożsamiająca się z narodem słowackim generacja nie używa „słowińskiego” w codziennej komunikacji. Wielu seniorów nadal jednak modli się tylko po słowacku i przekazuje tę tradycję młodszym pokoleniom. Niektórzy też regularnie uczestniczą w słowackich mszach świętych, które odprawia się w poszczególnych kościołach (np. w Nowej Białej, w Łapszach Wyżnych), i oglądają programy telewizyjne nadawane przez stacje zza południowej granicy. Młodzi mają styczność z językiem ich dziadków głównie w zespołach regionalnych, popularyzujących m.in. dawne pieśni słowackie oraz w szkołach spiskich nauczających słowackiego. Por. np.:

my się tu uczymy słowińskiego języka w szkole od pierwszej czy drugiej klasy mamy kontakt z y z ludźmi ze Słowińska y mamy nawet telewizję słowacką więc to też jest cały czas żywy kontakt z tym językiem noji to jest prawda że ja tym językiem nigdy nie tak nie radzę bo gwarra to jest mój taki język pierwszy ale nas babka też nauczyła modlić się po słowińsku więc nie jest mi to też obce (kobieta, ur. 1987, Jurgów);

chodziłem do w w szkole podstawowej żem chodził od drugiej klasy żem chodził sześć roków żem chodził po [...] dwie godziny tygodniowo uczyłem się słowackiego [...] też byłem ministrantem za dziecka bodajże siedem roków ne to jak się chodziło z księdzem po kołędzie ne to też się i słowińskie kolędy śpiewało [...] na tu też młodzież ćwiczy też ten zespół co mamy tu regionalny Hajduki ne to też i takie śpiewają po słowińsku i po pols... ne jako po spisku [...] mszę mamy słowińską w kościele też o pół o pół ósmej rano w niedzielę neji to też tak jak komu pasuje to tak chodzi no no a takich zagorzałych Słowaków ne to będzie może ze dwudziestu jeszcze we wsi [...] po spisku gwarą tak jak my gadamy teraz bo to nie ma tak że że po słowińsku ino o to że jako Spisz tu był dawno pod pod Słowińskiem (mężczyzna, ur. 1977, Łapsze Wyżne).

Wpływ języka słowackiego na gwarę spiską jest wyraźny, szczególnie w zakresie leksyki. Zapożyczenia, jak pokazują wybrane przykłady, dotyczą różnych dziedzin życia, por. np. *cupkać* ‘tupać’ (śl.⁹ dial. *čupkat*, *cupkat* ‘iść drobnymi krokami’), *furik* ‘taczki’ (śl. *fúrik* ‘ts.’), *kokociny* ‘głupstwa, niedorzeczności’ (śl. dial. wulg. *kokotiny* ‘ts.’), *nahodom* ‘przypadkowo’ (śl. dial. *náhodou* ‘ts.’), *obroski* ‘duży, rozpuchnięty’ (śl. *obrovský* ‘olbrzymi, ogromny, wielki, gigantyczny’), *rachetle* ‘zimne ognie, fajerwerki’ (śl. *rachétla* ‘rakieta’ lub ‘zimne ognie’), *uczytelka* ‘nauczycielka’ (śl. *učiteľka* ‘ts.’), *uhorski* ‘węgierski’ (śl. hist. *uhorský* ‘ts.’)¹⁰. Kwestia ta jest stosunkowo dobrze opracowana. O oddziaływaniu języka słowackiego na mowę górali spiskich pisali m.in. Zenon

⁸ *Słowiński* ‘słowacki’.

⁹ Śl. = słowacki. W przypisach dolnych objaśniono tylko te skróty, których nie rejestrują słowniki języka polskiego.

¹⁰ Przykłady z ich definicjami i informacjami etymologicznymi zostały wypisane ze słownika wyrazów dyferencyjnych zamieszczonego na stronie *Korpusu Spiskiego*.

Sobierajski (1963; 1983) czy Alfred Zaręba (1978)¹¹. Interesujące byłyby jednak z pewnością badania dotyczące czynnej i biernej znajomości słowacyzmów wśród współczesnych mieszkańców regionu czy też ich frekwencji w wypowiedziach w zależności od takich czynników socjodemograficznych, jak wiek czy płeć.

W gwarze spiskiej nie brakuje również zapożyczeń węgierskich, por. np. *baciar* ‘z nacechowaniem emocjonalnym o mężczyźnie lubiącym imprezy i życie towarzyskie’ lub ‘łobuz’ (węg. *betyár* ‘młodzian bez stałej pracy; przystojny młodzieniec’; ‘rozbójnik’; ‘łobuz’; ‘pasterz na puszczy’), *galer* ‘kołnierz’ (węg. *gallér* ‘kołnierz z piór lub futra wokół szyi zwierząt’), *gazda* ‘właściciel gospodarstwa rolnego na Spiszu i terenach sąsiednich; gospodarz’ (węg. *gazda* ‘gospodarz’), *hajduk* ‘kawaler prowadzący korowód ogrywania mająów¹²’ lub ‘służący na dworze pana, pełniący funkcję żołnierza i nadzorcy nad poddanyymi’ (węg. *hajdú* ‘pastuch bydła; poganiacz bydła’; ‘żołnierz piechoty’), *hotar* ‘obszar, terytorium’ (węg. *határ* ‘granica posiadłości, miedza’; ‘skrajna część jakiegos terenu, zwykle zagospodarowane okolice danej miejscowości’), *juhas* ‘młodszy pasterz, pomocnik bacy podczas letniego wypasu owiec na górskich halach’ (węg. *juhász* ‘pomocnik bacy, pasterz owiec na szalasie’), *katana* ‘kurtka, marynarka’ (węg. *katona* ‘żołnierz’), *labda* ‘piłka do gry’ (węg. *labda* ‘ts.’; ‘kula’), *wigan* ‘sukienka’ (węg. *viganó* ‘suknia, spódnica’).

Obecność hungaryzmów w języku polskich Spiszaków wiąże się oczywiście z historią regionu. Przypuszcza się, że do wieku XI obszar należał do Polski. Później zaś przeszedł pod panowanie władców węgierskich, którzy przyczynili się do założenia pierwszych osad niemieckich, spustoszonych w połowie wieku XIII przez najazdy tatarskie¹³. W roku 1412 król Władysław Jagiełło przejął 13 miast spiskich stanowiących zastaw pożyczki udzielonej królowi Węgier, Zygmuntowi Luksemburczykowi. Utworzono wówczas starostwo spiskie, pozostające pod administracją polską przez ponad 350 lat. Ziemie te podczas konfederacji barskiej przejęła jednak Austria¹⁴, natomiast po I rozbiórze Polski włączono je do Węgier (Sikora 2010, 10–11).

Choć pogranicze polsko-węgierskie (istniejące do przejścia terenu przez Czechosłowację w roku 1919) jest wciąż żywe w tradycji, a badania nad hungaryzmami mają już w nauce polskiej ponad stuletnią historię, wciąż powstało niewiele tekstów, które przedstawiałyby szczegółowo ich zasób w gwarze spiskiej. Najnowsze omówienie stanowi dostępna w Internecie węgierskojęzyczna praca dyplomowa Bartłomieja Wolaka¹⁵ (2022) – *Magyar jövevényiszavak a Szepesi nyelvjárásban és azok használatá*¹⁶. Dotyczy ona żywotności słów przejętych z węgierskiego i zawiera słownik obejmujący 91 zapożyczeń

¹¹ Literaturę dotyczącą gwary spiskiej prezentuje szczegółowo Maciej Rak (2016).

¹² Ogrywanie majek ‘zielonoświątkowy zwyczaj chodzenia po wsi z orkiestrą i przygrywania przy domach przystrojonych w majki, czyli świerki lub gałęzie modrzewia ozdobione kolorowymi wstążkami’.

¹³ Król Węgier i Chorwacji – Bela IV (1206–1270) – sprowadził z Saksonii kolejnych osadników.

¹⁴ Austria następnie zajęła także starostwa czorsztyńskie, nowotarskie oraz sądeckie. Te po I rozbiórze Polski zostały włączone do Galicji (Sikora 2010, 10–11).

¹⁵ Praca została napisana pod kierunkiem Michała Németha, skądinąd autora monografii dotyczącej zapożyczeń węgierskich w gwarze orawskiej (Németh 2008).

¹⁶ Pol. *Zapożyczenia węgierskie w gwarze spiskiej i ich użycie*.

wyekszerpowanych z dostępnych źródeł. Justyna Sokołowska (2003) w artykule *Leksykalne wpływy węgierskie na polskie gwary spiskie* prezentuje jedynie 19 przyswojonych leksemów.

Polszczyzna Spiszaków nosi także ślady kontaktów z językiem niemieckim, który był obok węgierskiego powszechnie znany wśród ludności słowackiej (Kostecka-Sadowa 2019, 125). Miasta spiskie przed rokiem 1918 zasiedlali bowiem liczni Niemcy (Sikora 2010, 11). Wydaje się ponadto, że germanizmy pojawiały się w południowych gwarach polskich dzięki styczności z osadnikami Saskimi w Karpatach bądź przeszły z gwary śląskiej (Kostecka-Sadowa 2019, 125).

W *Korpusie Spiskim* można odnaleźć mnóstwo zapożyczeń niemieckich związanych z różnymi sferami życia człowieka, np. *ancug* ‘garnitur’ (niem. *Anzug* ‘ts.’), *barchet* ‘flaneta’ (niem. *Bärchent* ‘ts.’), *filunka* ‘ozdobna listewka wokół drzwi’ (niem. *Füllung* ‘wypełnienie’), *forzt* ‘deska podłogowa’ (niem. *Pfosten* ‘słup’), *grałka* ‘żona grafa; hrabina’ (niem. *Graf* ‘tytuł szlachecki, odpowiednik hrabiego’), *rajbać* ‘prac’ (niem. *reiben* ‘trzeć, nacierać’), *szafel* ‘naczynie na wodę z jednym lub dwoma uchwytami’ (niem. *Schaffel* ‘naczynie, beczka’), *sztamplik* ‘kieliszek do wódki o pojemności 25 ml’ (niem. *Stamper*, *Stamperl*, *Stamperla* ‘kieliszek wódki’), *sztymfla* ‘pończocha’ (niem. *Strumpf* ‘ts.’), *szwabel* ‘zapalka’ lub ‘z nacechowaniem emocjonalnym o penisie’ (niem. *Schwefel* ‘zapalka’), *urbar* ‘wiejska wspólnota leśna mająca własny zarząd’ (niem. *Urbar* ‘dochód, zysk, rejestr działek ziemi’). Anna Kostecka-Sadowa¹⁷ (2019), która wynotowała z niego ponad 240 germanizmów, dowodzi, że należą one przede wszystkim do pola tematycznego *rzemiosło*. Są to m.in. określenia „wszelkich czynności związanych z tkaninami, poczynając od ich wytwarzania, skończywszy na gotowych produktach, ubiorach. Wiele leksemów łączy się z krawiectwem i robótkami ręcznymi. Dotyczą one zarówno różnego rodzaju czynności, jak i używanych elementów” (Kostecka-Sadowa 2019, 131). Znaczny wpływ niemiecki – pisze badaczka – jest też widoczny w nazewnictwie wyrobów drewnianych, narzędzi oraz elementach stanowiących wyposażenie kuchni, zwłaszcza naczyń.

Mieszkańcy Spisza mieli również styczność z koczowniczymi pasterzami bałkańskimi – Wołochami (Arumunami i Rusinami), używającymi etnolektów romańskich, które w tradycyjnym ujęciu stanowią odmiany języka rumuńskiego, zaliczanego z kolei do podgrupy języków bałkanoromańskich lub wschodnioromańskich (Klimkowski 2021, 364). Lud ten w wieku XV dotarł na obecne ziemie południowomałopolskie, a w XVI – przeszedł do osadnictwa stałego (Woźny 2012, 65). Efektem kontaktów są zapożyczenia w gwarze spiskiej związane przede wszystkim z wypasem owiec i wyrobem serów, np. *bundz* ‘podpuszczkowy ser z mleka owczego, który po fermentacji trwającej 10–12 dni nadaje się do spożycia lub przerobu na bryndzę’ (rum. *bulă* ‘bryła, grudka, kłębek’, por. niem. *Bund* ‘wiązka, pęk’), *bryndza* ‘sfermentowany, zmielony i zmieszany z solą ser owczy, rzadziej krowi’ (rum. *brinza* ‘ser’), *gieleta*, *gieletka* ‘drewniane naczynie bez ucha, służące do dojenia krów i owiec’ (rum. *găleată* ‘drewniane naczynie’), *kłagać* ‘dodawać do świeżo wydojonego mleka podpuszczkę, powodującą ścinanie się białka w mleku i wytrącanie się masy serowej; też: wytwarzać w ten sposób ser’ (rum. *cl’ag* ‘podpuszczka z żołądków młodych jagniąt i cieląt do produkcji owczych serów’, por. sł. dial. *kl’ag*), *koleba* ‘szałas pasterski’ (rum. *colibă* ‘prymitywny dom’), *koszar* m.in.

¹⁷ Autorka prezentuje liczne prace dotyczące germanizmów w gwarach polskich.

‘przenośna zagroda na pastwisku, głównie dla owiec’ (rum. *coșár, coșără* ‘chlew, zagroda dla owiec’, por. węg. *kosár*), *žetyca* ‘serwatka z owczego mleka’ (rum. *jintitǎ* ‘ts.’). Interesujące byłoby zbadanie częstości ich występowania w wypowiedziach Spiszaków oraz stopnia znajomości. Brakuje zresztą opracowania ukazującego w sposób wyczerpujący wpływ języka rumuńskiego na gwarę spiską. W tym momencie najwięcej informacji o zapożyczeniach wołoskich znajdujemy w publikacjach poświęconych pasterstwu w Karpatach, w tym w Tatrach (np. Popowska-Taborska 1986; Stachowski 2005; Szyfer 1962).

Przed wiekami na ziemi spiskie przywędrowały również od strony Bliskiego Wschodu (przez Bałkany) koczownicze grupy Cyganów, które osiedliły się m.in. w Czarnej Górze, w Jurgowie czy w Niedzicy (Grochola-Szczepanek 2012, 33). Z opracowania Marka Skawińskiego (2003, 957) sprzed ponad 20 lat wynika, że na polskim Spiszu żyje około 500 Romów. Aktualnie ta liczba może być mniejsza. Mieszkańcy regionu mają zatem rzadki kontakt z gwarami języka romskiego, zwłaszcza że współcześnie posługują się nimi głównie najstarsi przedstawiciele wspomnianej mniejszości etnicznej, por.:

chodzi o język romski to tu może być kapkę różnie bo tak wyjeżdżają za granicę wyrывая się z tego miejsca rodzinnego gdzieś tam na Zachodzie jak posiedzą dłużej to wiecie że te kontakty z rodziną już są takie niezbyt ścisłe noji jakoś tak kapkę jak gdyby zapominają tego bo jeszcze starzy nie ale ale wnuki to już jak tam posiedzą roków parę to już ten język romski gdzieś tak idzie w zapomnienie (mężczyzna, ur. 1947, Czarna Góra).

Przez około dwa stulecia¹⁸ strefę pogranicza polsko-słowackiego zamieszkiwała ponadto społeczność żydowska przybyła tam w wieku XVIII (Grochola-Szczepanek 2012, 33). Górale spisky – w rezultacie migracji ludności czy podczas wypasu owiec w Bieszczadach – mieli również styczność z językiem ukraińskim, mogącym odgrywać rolę „przekaznika i swoistego filtra, przez który przedostają się elementy języków bardziej odległych geograficznie” (Wolnicz-Pawłowska 1998, 398), choćby rosyjskiego. Wspomniane kontakty lingwalne z Żydami, Rusinami czy Romami nie wywarły jednak tak dużego wpływu na gwarę spiską, jak języki: słowacki, niemiecki, węgierski czy rumuński. W *Korpusie Spiskim* można odnaleźć tylko nieliczne przykłady hebraizmów, rusycyzmów i wyrazów pochodzenia romskiego (por. np. Sobierajski 1983), skądinąd w większości funkcjonujących też w polszczyźnie ogólnej, np. *bachor* ‘nieślubne dziecko’ (hebr. *bāchūr* ‘młodzieniec’), *barysznia* ‘panna’ lub ‘ekspresywnie o tęgiej kobiecie’ (ros. *baryšnya* ‘panna’), *machorka* ‘tytoń’ (ros. *maxopka* ‘tytoń bakun’), *Rom* (rom.¹⁹ *rom* ‘człowiek’).

Obecnie – w wyniku procesów globalizacyjnych – do polszczyzny mieszkańców Spisza przedostaje się coraz więcej słów angielskich²⁰. Ich napływ nie jest jednak tak gwałtowny jak w wypadku profesjolektów charakterystycznych dla osób zajmujących się informatyką czy ekonomią (por. np. Witalisz 2016, 29). Anglicyzmy pojawiają się, co

¹⁸ Do II wojny światowej.

¹⁹ *Rom.* – romski.

²⁰ Zjawisko to obserwuje się przede wszystkim w języku ogólnym.

oczywiste, najczęściej w języku młodszego pokolenia. Są to przede wszystkim określenia urządzeń, np. *laptop*, *smartfon*, oraz nazwy związane z rozrywką, np. *nordic walking*, *multiplayer* 'tryb gry wieloosobowej'. Im desygnat bardziej znany i przydatny, tym jego obca nazwa bardziej rozpowszechniona, toteż użycie leksemów *komputer* czy *laptop* jest normą nawet dla najstarszych mieszkańców wsi. Ślady języka angielskiego w gwarze spiskiej stanowią poza tym rezultat emigracji zarobkowej (por. Pilch 2018), por. np. *air-condition* 'klimatyzacja' (ang. *air conditioning* 'ts.'), *bajcygiel* 'rower' (ang. *bicycle* 'ts.'), *boska*, *bosowa*, *bosówka* 'szefowa, kierownicza' (ang. *boss* 'szef'), *nursing* 'dom opieki' (ang. *nursing home* 'ts.'), *trubluwać* 'sprawiać kłopot' (ang. *to trouble* 'ts.'). By zapewnić rodzinie byt, po II wojnie światowej wyjeżdżano najczęściej do Stanów Zjednoczonych. Współcześnie zmienił się kierunek podróży: preferowane są bliższe lokalizacje, np. Anglia, Irlandia. Należy dodać, że część słów przeniknęła do gwary spiskiej za pośrednictwem języka słowackiego, np. *majna* 'kopalnia' (śl. dial. *majna* 'ts.', por. ang. *mine* 'ts.'), *zips* 'zamek błyskawiczny' (śl. *zips* 'ts.', por. ang. *zipper* 'ts.').

Komunikacja międzyjęzykowa

Magdalena Steciąg wyróżnia trzy wzorce komunikacji międzyjęzykowej na pograniczach. Pierwszy z nich to komunikacja monolingwalna w jednym z języków narodowych państw granicznych (np. stosowanie przez mieszkańców polsko-czeskiego pogranicza tylko języka polskiego lub tylko czeskiego). Wymaga ona oczywiście dobrej znajomości języka sąsiada (Steciąg 2018, 366). Drugi typ stanowi multilingwizm receptywny²¹ (*lingvae receptivae*), oparty na „interakcji między użytkownikami spokrewnionych języków rodzimych” (Nieporowski, Steciąg, Zábranský 2019, 60). Polega on na jednoczesnym wykorzystaniu obu języków przygranicznych, lecz jedynie w komunikacji receptywnej (rozumienie mowy sąsiada). Trzecim wzorcem jest komunikacja z wykorzystaniem współczesnego *lingua franca*²², czyli globalnej angielszczyzny. W obrębie danego zdarzenia komunikacyjnego mogą się też pojawić warianty mieszane (Steciąg 2018, 366).

Na spiskim pograniczu polsko-słowackim pierwszego sposobu porozumiewania się (komunikacji monolingwalnej) używano w pierwszej połowie wieku XX, kiedy to miały miejsce kilkukrotne zmiany granic. Jak wcześniej wspomniano, północne wioski spiskie podlegały władzom słowackim, ostatecznie zaś powróciły do Polski. Pokolenie Spiszaków, które urodziło się i wychowało w okolicach międzywojnia, znało zatem i polszczyznę, i język słowacki. Stosowanie obu języków wymuszały częste kontakty z sąsiadami zza granicy, choćby w szkole, pracy, sklepach, urzędach, na jarmarkach.

Współcześnie mieszkańcy polskiego Spisza mają dość rzadki kontakt ze Słowakami (podobnie jak z innymi narodowościami). Osoby starsze nieczęsto wychodzą z domu,

²¹ Synonim: *receptywna komunikacja wielojęzyczna*.

²² *Lingua franca* to w pierwotnym rozumieniu uproszczony interdialekt powstały „samoczynnie wśród kupców w portach Morza Śródziemnego w połowie średniowiecza na bazie języków: francuskiego, włoskiego, hiszpańskiego, greckiego i arabskiego. Ekonomiczne procesy internacjonalizacji pozwoliły mu przetrwać do późnych lat XIX wieku” (Steciąg 2020, 33). Dziś ten termin odnosi się do angielszczyzny.

młodsze jako miejsca pracy wybierają raczej polskie miasta aniżeli słowackie, nie ma też problemów z dostępem do sklepów²³, rodziny po drugiej stronie granicy odwiedza się sporadycznie. Jeśli już dochodzi do interakcji, są to głównie sytuacje nieoficjalne, np. rodzinne, przyjacielskie. Wówczas dominującym wzorcem komunikacji jest multilingwizm receptywny (zwłaszcza dla najstarszej generacji Spiszaków, dwujęzycznej w młodości). W komunikacji międzyjęzykowej używa się także z powodzeniem gwary spiskiej, por. np.:

mam rodzinę na Słowacji i przecież kuzynki mam i ten nie mamy problemu się porozumieć ze sobą ale oni też nawet na takich zasadach że oni trochę po polsku i tak po tym spisku a ja trochę niby po słowacku i po tym spisku noji a a resztę jak coś nie wiemy no to na migi się człowiek dogada (mężczyzna, ur. 1961, Niedzica-Zamek);

powiedzieć tam telo²⁴ to tylko że to takie ta słowacczyzna to jest taka że tak jak u nich za granicę jak się zajdzie do Starej Wsi tak jak gwarą oni tak gadają jak i my to tam nie ma że takiego że jako bariery rozmowy to nie ma takie bo oni tak samo gadają jak i my w Starej Wsi czyli po Magurę po tam nawet w Spiskiej Białej to już to jeszcze i w Kieżmarku się spotka że rozmawiają bo mamy rodzinę na Słowacji y w Smiżanach no to oni ci młodzi jak przyjeżdżają to oni to nazywają po góralsku gadanie no to to oni tam jeszcze się no z nimi można dogadać ja będę po swojemu gadał i oni po swojemu to oni rozumieją tylko są pewne zwroty tam coś tam jak się nie wie no to no to oni to trzeba tłumaczyć później (mężczyzna, ur. 1960, Kacwin).

Jak się można domyślić, w kontaktach przygranicznych nie wykorzystuje się języka angielskiego jako *lingua franca*. Rolę uniwersalnego kodu komunikacji odgrywa bowiem w wielu wypadkach gwarą spiska. Poza tym stopień znajomości angielskiego wśród mieszkańców Spisza jest po prostu zbyt niski (uczyło się bądź uczy go jedynie młode pokolenie).

Pogranicza wewnątrzjęzykowe

Choć na Spiszu – podobnie jak na innych obszarach pozamiejskich – dominuje współcześnie polszczyzna mówiona wsi, która „nie wyklucza pojawiania się w mowie ludności [...] elementów języka ogólnego” (Kurek 1995, 12–13), nadal istnieje granica między gwarą a kodem literackim, szczególnie jeśli wziąć pod uwagę sposób porozumiewania się młodszego oraz wyżej wykształconego średniego pokolenia. Wiele osób z tych generacji używa kodu ogólnego (czasem z naleciałościami dialektalnymi) w kontaktach oficjalnych lub w kontaktach nieoficjalnych w sytuacjach komunikacyjnych poza regionem, np. podczas spotkań towarzyskich z przedstawicielami kultury miejskiej. W kontaktach nieoficjalnych (głównie rodzinnych) przestawia się natomiast na gwarę. Najbardziej podatni na wpływy języka ogólnego są oczywiście ludzie młodzi, choć ich kod gwarowy wciąż jest dość dobrze zachowany, zwłaszcza w wypadku osób, które mają częsty kontakt ze starszym pokoleniem, w zasadzie nieposługującym się językiem

²³ Jeszcze kilkanaście lat temu Polacy masowo robili zakupy w słowackich sklepach. Dziś to Słowaków można spotkać w centrach handlowych na południu Polski (np. w Nowym Targu).

²⁴ *Telo* ‘tyle’.

literackim. Podtrzymywanie tradycji ułatwia przekonanie mieszkańców Spisza, że mowa dawnych pokoleń stanowi ogromną wartość. Gwarę traktuje się jako główny element dziedzictwa kulturowego i nośnik więzi grupowej, równie istotny jak polszczyzna ogólna, por. np.:

myślę że to jest naprawdę ogromne bogactwo jak się taką gwarą umie no przecież to jest tak jakby u... umiało się od razu na wstępie dwa języki nie? i się radzi gwarą i się radzi po polsku (kobieta, ur. 1987, Jurgów).

Niekiedy jednak w szkole czy w domu dochodzi do starcia odmiennych punktów widzenia, por. np.:

ja gadam gwarą ale pani mnie poprawia żebym po polsku gadała a tak to po... gwarą wolę gadać jakoś tak a dzieci inne to nie wiem bardziej po polsku (dziecko, ur. 2001, Kacwin); wnet by ci nie wolno było do dziecka się odezwać tak taką gwarą bo musisz po polsku szolić i gadać mówić a dziecko po polsku się nauczy jak pójdzie do szkoły do Nowego Targu to ono sobie tam w Nowym Targu po polsku gadało a przyjdzie do domu to będzie z mamą z tatą gadało tak a nie będzie mama jeszcze też przegadywała do niego jeszcze ciekawością czy ona prawidłową polszczyzną mówi (kobieta, ur. 1932, Frydman).

Zwrot ku polszczyźnie literackiej wynika głównie z potrzeby zapewnienia dziecku swobodnego kontaktu z kulturą miejską, por. np.:

u nas w chałupie zasada była taka że y ojciec mój uważał że jak się w chałupie nie nauczymy gadać po góralsku to się nigdzie inaczej nie nauczymy [...] to starał się do nas gadać właśnie żebyśmy się nauczyli noji noji matka podobnie no też ja myślę że jak się tak dziecko dużo przy dziadkach wychowuje no to też dużo zachwyci tej gwary [...] potem idzie się do szkoły s... koledzy są to tamto noji jednym się wyraż... w... lepiej gada po góralsku jednym po pańsku [...] większość młodzieży bym powiedział teraz po polsku dobrze jest jak młody umie na przykład gadać w miarę dobrze po góralsku czy po spisku i i umie też po polsku nie? bo to też jest ważne żeby nie było ino na jedno kopyto nie? potem żeby nie gadali że przyjedzie gdzieś że orczyk nie umie się odezwać (mężczyzna, ur. 1994, Nowa Biała).

Ciągle także jest wyczuwalna wśród mieszkańców regionu granica między gwarą spiską a sąsiadującą z nią gwarą podhalańską, por. np.:

[małżonek – uzupeł. I.K.] nie gada gwarą to znaczy się on no roz... jeszcze bo tak że z początku nie rozumiał dużo... było tak jak my siedzieli na przykład w... większą... na przykład mo... po mojej stronie rodziny czy z siostrą noji tak ro... y z rodzicami my siedzieli to on tu niby pokiwał głową tu się śmiał a jak my potem już wyszli do pokoju e to o czym oni radzili? bo nie rozumiał bo my mamy jednak nie taki typowo góralską gwarą dużo słówek mamy y no innych [...] forzty y szyfoner o dużo by tego było (kobieta, ur. 1993, Rzepiska).

Przypuszcza się jednak, że będzie ona stopniowo ulegać zatarciu wskutek oddziaływania silniejszego, dominującego kodu, jakim jest ten drugi z nich. Aktualnie najwięcej

zmian dokonało się w mowie mieszkańców wsi spiskich graniczących z Podhalem (Czarnej Góry, Jurgowa i Rzepisk), tam bowiem częściej dochodziło do kontaktów językowych dwóch grup etnicznych. Były to przede wszystkim przeobrażenia fonetyczne, ale także fleksyjne czy leksykalne, por. np.:

teraz gwara nawet i spiska gwara się ujednoliciła się z gwarą góralską dużo znaczy nigdy się nie u... tak het do końca nie ujednolici bo bo bo bo jest to że że Górale gadają tak jak ty gadasz *ka* u nas się gada *dzie* [...] no *bylef robilef* tam w Frydmanie jeszcze inaczej gada... *była robiła wozila kosila* no a *kosil* nie? *bylimy robilimy kosilimy* nie? no (mężczyzna, ur. 1958, Nowa Biała).

W kodzie górali spiskich pojawiły się choćby wymowa wygłosowego *-ch* jako *-k*, np. *bylek, robiylek, suknianyk*, która wyparła tradycyjne wygłosowe *-f*, np. *bylef, robiylef, suknianyf*, oraz końcówka *-ók* (zamiast *-ów*) w dopełniaczu rzeczowników, np. *krowók, pieluchók, rzepiscanók* (wcześniej *krowów, pieluchów, rzepiscanów*), charakterystyczne dla sąsiedniej gwary. W języku mieszkańców południowo-zachodniej części polskiego Spisza można też usłyszeć archaizm podhalański, czyli zachowanie pierwotnej samogłoski *i* w kontynuantach dawnych prasłowiańskich połączeń **sz'i, *z'i, *cz'i*, np. *żyto* [z-ito], [uz-iwali]. Tego typu wymowa występuje również przez analogię w dawnych połączeniach *sy, zy*, np. *papierosy* [papiyros-i], *psy* [ps-i], *pólnocy* [pólnoc-i].

Podsumowanie

Jak pokazują rozważania, kontakty językowe na pograniczu spiskim mają przede wszystkim swój początek w kontaktach kulturowych, politycznych i ekonomicznych zachodzących między różnymi grupami etnicznymi: słowiańskimi (polską i słowacką) oraz pozasłowiańskimi (węgierską, niemiecką, żydowską, romską, wołoską) (por. Oskar 1990, 230). Rezultatem tych interakcji międzyjęzykowych jest gwara spiska w jej obecnym kształcie – podstawowe narzędzie komunikacji lokalnej, przede wszystkim wśród najstarszego pokolenia. Można powiedzieć, że stała się ona na przestrzeni wieków swoistym „gwarowym *lingua franca*”, które niweluje różnice tożsamościowe i pozwala na skuteczną wymianę informacji między wieloma wspólnotami żyjącymi na pograniczu polsko-słowackim.

W tym momencie mowa Spiszaków nie ulega większym przeobrażeniom pod wpływem kontaktów zewnątrzjęzykowych (nie licząc anglicyzmów pojawiających się stopniowo w wyniku globalizacji i odnoszących się głównie do sprzętów bądź nowych technologii). Zmiany zachodzące w gwarze spiskiej wynikają przede wszystkim z oddziaływania polszczyzny ogólnej oraz gwary podhalańskiej – dominującej na południowym krańcu Małopolski.

Zainteresowanie spiskimi kontaktami międzyjęzykowymi (w tym kontaktami w strefie granicznej) oraz pograniczami wewnątrzjęzykowymi zaowocowało licznymi publikacjami z zakresu lingwistyki. Prace te dotyczą przede wszystkim zapożyczeń w mowie mieszkańców regionu, w szczególności słowacyzmów. Wciąż jednak otwierają się nowe perspektywy badawcze, m.in. żywotność obcej leksyki w komunikacji codziennej w różnych grupach demograficznych czy interferencje wywołane stycznością dialektu

z polszczyzną ogólną. Lukę tę zapelnia częściowo *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej* (Kąs, Rak 2024–2025).

Literatura

- Biały Z. (1987), *Polski Spisz. Historyczne uwarunkowania kultury ludowej tego regionu i sposoby jej badania po II wojnie światowej*, [w:] *Polski Spisz. Jedność kultury ludowej i jej historyczne uwarunkowania. Środowisko naturalne – warunki gospodarowania. Antropologia. Gwary*, red. tenże, Kraków, s. 7–57.
- Bubak J. (1983), *Stan badań nad gwarami na Spiszu*, „Język Polski”, z. 4–5, s. 322–334.
- Grochola-Szczepanek H. (2012), *Język mieszkańców Spisza. Pleć jako czynnik różnicujący*, Kraków.
- Grochola-Szczepanek H., Górski R.L., von Waldenfels R., Woźniak M. (2019), *Korpus języka mówionego mieszkańców Spisza*, „LingVaria”, t. 14, nr 27, s. 165–180, <https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.27.11>.
- Kąs J., Rak M. (2024–2025), *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej*, t. 1: A–J, t. 2: K–Ó, Kraków.
- Klimkowski T. (2021), *Współczesne języki wołoskie*, „Balkanica Posnaniensia. Acta et studia”, t. 28, nr 1, s. 363–394, <https://doi.org/10.14746/bp.2021.28.15>.
- Korpus Spiski* (2015–2019), <https://spisz.ijp.pan.pl>, 15.12.2024–30.03.2025.
- Kostecka-Sadowa A. (2019), *Zapożyczenia niemieckie w gwarze spiskiej (na podstawie materiału zgromadzonego w Korpusie spiskim)*, „Gwary Dziś”, t. 11, s. 123–134, <https://doi.org/10.14746/gd.2019.11.10>.
- Kroh A. (2000), *Spisz, Spiš, Zips, Szepes*, [w:] *Spisz. Wielokulturowe dziedzictwo*, red. tenże, Sejny, s. 9–24.
- Krzywda P. (2012), *Charakterystyka geograficzno-historyczna obszaru zamieszkiwanego przez Górali Spiskich*, [w:] *Kultura ludowa Górali Spiskich*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków, s. 7–34.
- Kurek H. (1995), *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego. Studium socjolingwistyczne*, Kraków.
- Németh M. (2008), *Zapożyczenia węgierskie w gwarze orawskiej i drogi ich przenikania*, Kraków.
- Nieporowski P., Steciąg M., Zábranský L. (2019), *Lingua receptiva czy lingua franca? Wybór modelu komunikacji językowej na polsko-czeskim pograniczu (na podstawie badań ankietowych z kraju hradeckiego i ziemi kłodzkiej z Wałbrzychem)*, „Socjolingwistyka”, t. 33, s. 59–75, <https://doi.org/10.17651/SOCJOLING.33.4>.
- Oskaar E. (1990), *Language contact and culture contact: towards an integrative approach in second language acquisition research*, [w:] *Current trends in European Second Language Acquisition Research*, „Multilingual Matters”, red. H.W. Dechert, Clevedon, s. 230–243.
- Pelcowa H. (2019), *Pogranicze językowe i kulturowe polsko-wschodniosłowiańskie w obliczu tendencji globalizacyjnych (na materiale gwar Lubelszczyzny)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 67, s. 263–275, <https://doi.org/10.26485/RKJ/2019/67/18>.
- Pilch K. (2018), *Có sify prziniesły, czyli wpływ języka angielskiego na gwarę spiską (na podstawie danych z Korpusu Spiskiego)*, nieopublikowany referat wygłoszony na konferencji *Języki*

- i dialekty na pograniczach, kresach i peryferiach in memoriam Professoris Slavomiri Gala* (Łódź, 7–8 grudnia 2018), udostępniony dzięki uprzejmości Autora.
- Popowska-Taborska H. (1986), *Losy niektórych karpatyzmów w gwarach polskich*, „Slavia Occidentalis”, t. 43, s. 193–200.
- Rak M. (2016), *Badania dialektologiczne na Polskim Spiszu*, „Wierchy”, t. 82, s. 135–144.
- Sadowski A. (2008), *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pograniczna*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, t. 14, s. 17–30.
- Sikora K. (2010), *Spisz – kraina wielu kultur*, fot. Ł. Olszewski, Łąpsze Niżne–Tarnów.
- Skawiński M. (2003), *Ludność współczesnego polskiego Spiszu*, [w:] *Terra Scepusiensis. Stan badań nad dziejami Spiszu*, red. R. Gładkiewicz, M. Homza, Levoča–Wrocław, s. 953–957.
- Smułkowa E. (2002a), *Białoruś – Polska. Zagadnienia społeczno-polityczne*, [w:] *taż, Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa, s. 481–582.
- Smułkowa E. (2002b), *Pogranicze językowe jako przedmiot współczesnej dialektologii*, [w:] *taż, Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa, s. 425–431.
- Sobierajski Z. (1963), *Z morfologicznych wpływów słowackich na polskie gwary spiskie*, [w:] *Prace na V Międzynarodowy Kongres Sławistów w Sofii 1963*, „Z Polskich Studiów Sławistycznych”, seria 2: *Językoznawstwo*, red. W. Doroszewski, Warszawa, s. 319–330.
- Sobierajski Z. (1983), *Geolingwistyczna analiza związków międzysłowiańskich na Spiszu*, [w:] *Prace na IX Międzynarodowy Kongres Sławistów w Kijowie 1983*, „Z Polskich Studiów Sławistycznych”, seria VI: *Językoznawstwo*, red. M. Basaj i in., Warszawa, s. 383–403.
- Sokołowska J. (2003), *Leksykalne wpływy węgierskie na polskie gwary spiskie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Językoznawstwo”, z. 1, s. 112–122.
- Stachowski M. (2005), *Karpatyzm leksykalny*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, z. 122 (2004), s. 179–188.
- Steciąg M. (2018), *Lingua receptiva czy lingua franca – zachowania językowe mieszkańców polsko-czeskiego pogranicza*, „Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze”, r. 2017: *Wokół dziejów używania polszczyzny – wspólnoty, potrzeby, zachowania komunikatywne*, s. 363–375.
- Steciąg M. (2020), *Lingua receptiva. Wyzwania wielojęzycznej komunikacji receptywnej w Europie*, „Postscriptum Polonistyczne”, t. 26, nr 2, s. 31–42, https://doi.org/10.31261/PS_P.2020.26.02.
- Szyfer A. (1962), *Słownictwo pasterskie Tatr i Podhala*, [w:] *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, t. 4: *Historia osadnictwa i organizacja społeczna pasterstwa oraz słownictwo pasterskie Tatr Polskich i Podhala*, red. W. Antoniewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 107–162.
- Witalisz A. (2016), *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*, Kraków.
- Wolak B. (2022), *Magyar jóvenesnyazavak a Szepesi nyelvjárársban és azok használata*, praca magisterska obroniona na Wydziale Filologicznym UJ, Kraków, <https://www.ap.uj.edu.pl/diplomas/160395/>, 5.03.2025.
- Wolnicz-Pawłowska E. (1998), *Nazewnictwo obszarów pogranicznych. Wprowadzenie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków, s. 397–399.
- Woźny A. (2012), *Pasterstwo i gospodarka hodowlana*, [w:] *Kultura ludowa Górali Spiskich*, red. U. Janicka-Krzywda, Kraków, s. 65–92.
- Zaręba A. (1978), *Kontakty leksykalne na pograniczu językowym polsko-czeskosłowackim*, [w:] *Prace na VIII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Zagrzebiu 1978*, „Z Polskich Studiów Sławistycznych”, seria V: *Językoznawstwo*, red. M. Basaj i in., Warszawa, s. 333–341.